

**MOHLAROYIM NODIRA SHE'RIYATINING TIMSOLLAR
KO'LAMI*****Rahmatova Hilola***

*Farg'ona davlat universiteti Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili
yo'nalishi 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Mohlaroyim Nodiraning she'riy merosida timsollar tizimi, ularning badiiy-falsafiy mazmuni va poetik funksiyasi tahlil qilinadi. Shoiraning g'azal va muxammaslarida uchraydigan an'anaviy hamda individual timsollar — bulbul, gul, shabnam, oshiq-ma'shuqa obrazi, visol-hijron motivlari, tasavvufiy ramzlar va ijtimoiy mazmunni ifodalovchi poetik obrazlar ilmiy asosda tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida Nodira timsol yaratish mahorati, uning zamonasining ma'naviy-madaniy muhitini badiiy talqin etishdagi o'rni va o'ziga xos uslubi yoritilgan. Maqola shoiraning timsolga boy she'riyati orqali o'zbek mumtoz adabiyotida ayol shoirlar ijodining betakror jihatlarini ochib beradi.*

Kalit so'zlar: *Nodira, Mohlaroyim, mumtoz she'riyat, timsollar tizimi, poetik obraz, ramz, tasavvuf, badiiy tafakkur, g'azalchilik, o'zbek adabiyot*

Kirish: O'zbek adabiyoti tarixida ko'plab buyuk shoirlar va yozuvchilar ijodi o'ziga xos yuksak badiiy fazilatlari bilan ajralib turadi. Bu adabiyotning eng yorqin namoyandalari orasida Nodira o'zining betakror lirik va nasriy asarlari bilan alohida o'rin tutadi. Nodira o'zining ijodida milliy va xalqiy an'analarga hurmat bilan yondashgan, shu bilan birga, yangi badiiy shakllarni yaratishda ham o'zining yangi uslubini kashf etgan. Uning she'rlari va nasriy asarlari o'zida faqatgina estetik go'zallikni emas, balki chuqur ma'naviy va falsafiy qarashlarni ham mujassam etgan. Nodira ijodining o'ziga xosligi, birinchi navbatda, uning o'z zamonasi adabiyotiga bo'lgan yangi yondashuvi va badiiy shakllarni yangilashga qaratilgan intilishida namoyon bo'ladi. Shoira she'rlarida inson ruhiyatining nozik jihatlarini, orzu-umidlar, muhabbat, hissiyotlar va ichki kurashlar tasvirlanadi. Uning ijodi

o'ziga xos lirizm, chuqur hissiy ifodalar va mukammal tasvirlash uslublari bilan ajralib turadi. Nodira o'z asarlarida o'zining ichki dunyosini yanada aniq va betakror tarzda ifodalay olgan, uning badiiy uslubi esa o'ziga xos va ijodiy yondashuvda o'zgaruvchanlikni o'z ichiga olgan.

Bundan tashqari, Nodiraning ijodida o'zbek adabiyotining qadimiy an'analari bilan birga, yangi badiiy shakllar va uslublarning sintezini ko'rish mumkin. Shoira o'zining she'rlarida va nasrida xalq og'zaki ijodi, an'anaviy shakllar va zamonaviy badiiy vositalarni uyg'unlashtirib, yangi badiiy ifoda shakllarini yaratishga muvaffaq bo'lgan. Ularning ko'plab asarlari, ayniqsa, o'zbek xalqi uchun muhim bo'lgan muammolarni tasvirlab, jamiyatdagi o'zgarishlar, ijtimoiy hayot va insonning ichki kurashlarini o'rta tashigan. Nodiraning ijodida adabiy an'analarga sodiqlik bilan birga, shuningdek, yangi badiiy shakllarni yaratish va ulardan foydalanish borasida katta mahorat ko'rsatilgan. Uning she'rlari va nasriy asarlari badiiy go'zalligi va chuqurligi bilan ajralib turadi, va shu bilan birga, adabiy an'analar bilan uyg'unlashgan holda, o'zining o'ziga xos uslubini shakllantirgan.

Nodiraning adabiy merosi o'zbek she'riyatining go'zal sahifalarini tashkil etadi. Uning o'zbek va fors tillarida bitilgan devonlari, shoira she'rlari kiritilgan bayozlar bizgacha yetib kelganki, ularda mumtoz qalam sohibining 10 ming misradan ko'p lirik asarlari jamlangan. U klassik poeziyamizning asosan g'azal, muxammas, musaddas, musamman, tarji'band, tarkibband, firoqnoma kabi janrlarida qalam tebratdi. Nodira Hofiz, Lutfiy, Alisher Navoiy, Fuzuliy, Bobur, Mashrab, Bedil, Huvaydo kabi Sharq adabiyotining ulug' siymolari an'analaridan ayol qalbining nozik tuyg'ularini aks ettirishda samarali foydalandi. Nodira g'azallarida vafo, muruwat, odamiylik, poklik, sadoqat tuyg'ulari ulug'landi. Uning lirik qahramoni nomus va hayoni yuksak darajada qadrlagan, sevgida, insoniy muomalada iffat, odob va andisha saqlashga ahd qilgan sadoqatli ayol, vafodor do'stdir. Nodiraning ishqiy g'azallari shashmaqom yo'llarining boy bir qismini tashkil etadi. Bu g'azal-qo'shiqlar inson qalbini ilitadi, unda go'zallik va nafosatga nisbatan muhabbat uyg'otadi, aqli, xulqi va badiiy didini boyitadi. Shu ma'noda, uni pok muhabbat, sadoqat va vafodorlik kuychisi sifatida qadrlaymiz.

Nodira muhabbat tasvirining haqiqiy ustasidir. Uningcha, odam muhabbat ixtiyor etganidagina chinakam komil inson boia oladi. Nodirada insonning insonga boigan muhabbati, ya'ni ishq majoz ramziy ma'noga ega. U — ishq ilohiyning ramzi. Chunki insoniy ishqni kuylashdan maqsad ilohiy ishqni ulug'lashdir. Majoziy ishq Haq muhabbatini qozonish yoiidagi bir bosqich boiib, solik ishq haqiqiyga shu bosqich orqali yoi topgan. Nodira talqinicha, ishq-muhabbat oshiqning dinu mazhabiga aylansagina, u kamolot qozonadi:

Qil, Nodira, muyassar sho'ri junun jahonda,

Ishqu muhabbat o 'Idi oshiqqa dinu mazhab.

Uningcha, chinakam oshiq ishq yo'lida sham'dek kuymoq, parvonadek olovda o'rtanmoq xislatiga, qudratiga ega bo'lishi kerak. Uning «Kel dahrni imtihon yetib ket» misrai bilan boshlanuvchi g'azali ham dunyo muhabbati, ham dunyoga berilishni inkor etuvchi falsafiy asardir. Unda yassaviylikning ham, naqshbandiylikning ham sintezi bor. Demak, shoira inson ma'naviy kamolotiga ilohiy barkamollik talablaridan kelib chiqib yondashadi. Bu Nodira she'rlarida o'zbek ayolining ma'naviy qiyofasi, dinu e'tiqodi, aql-zakovati, axloq-odobi ifodalanganligidan dalolat beradi.

Ko'rinadiki, Nodira bu muqaddas tuyg'u timsolida insonga, hayotga, go'zallikka hurmatini, ham tiriklik, ham poklik, ham Olloh va muqaddas aqidalarimiz, milliy an'analarimizga bo'lgan e'tiqod ramzini ko'radi.

Nodiraning yarim umri hijron, ayriliq dardlari, mamlakat tashvishlari bilan o'tdi. Uning siymosi va asarlaridagi ziddiyatli qutblar Nodira qismatiga tushgan voqea-hodisalarning tarixiybadiiy aks-sadosidir

Nodira lirikasida tashbehlarning xilma-xil ko'rinishlarini uchratamiz:

Yuzi gulu qadi shamshod, ko'zlari nargis,

Bahoru yosumanimni tushumda ko'rsam edim.

Bu bayt «orzu qilish» ma'nosini anglatuvchi tamanni' san'ati asosida yaratilgan. Mazkur san'at orqali lirik qahramonning biror tilagi - ya'ni, tamannosi ifoda etiladi. Bu san'atning mumtoz namunalari Navoiy va Boburda ko'p uchraydi:

Navoiy:

Ochmag‘ay erdi jamoli olamoro koshki,
Solmag ‘ay erdi bori olamda g ‘avg‘o koshki.

Bobur:

Jamoling vasfini ey oy, necha eldin eshitgaymen,
Qachon bo‘lg‘ay visolingg‘a meni dil xasta etgaymen.

Nodira:

Nigori gulbadanimni tushumda ko‘rsam edim.
Labi shakarshikanimni tushumda ko‘rsam edim.

Shu baytning o‘zida vazndoshlik, qofiyadoshlik va ohangdoshlikka asoslangan tarse’ san’ati ham bor. Mana bu baytda esa, kuchli istiora bor. «Istiora»- arabcha so‘z bo‘lib, «biron narsani omonatga olmoq» degan ma’noni anglatadi. Adabiy istilohda so‘zni o‘z ma’nosidan boshqa bir ma’noda majoziy — ko‘chma ma’noda qo‘llashni anglatadi.

Vahti xirom, ey sanam, diydalarimga qo ‘y qadam,
Xoki rahingga aylaram chashmi guharfishon fido
baytidagi «sanam», «chashmi guharfishon» so‘zlari istioralardir.

Nodira ayniqsa qofiya san’atida o‘ziga xos mahorat ko‘rsatadi. Chunki qofiya badiiyatning muhim belgilaridan bo‘lib, u she’riy asarlarda ifodalanayotgan fikrning jozibali, nizomli va ta’sirchan chiqishini ta’minlaydi. «Har qaysi misra, bayt, banddagi qofiyalarda, qofiyadosh so‘zlarda ijodkorning g‘oyaviy-badiiy niyati o‘z tajassumini topadi. Ijodkor qofiya vositasida o‘z o‘quvchisi diqqatini she’rdagi eng muhim fikrlarga jalb qiladi. Qofiyadosh so‘zlar asarda gavdalanayotgan lirik yoki epik timsollarning ma’naviy qiyofasini chizishga, ularning axloqiy prinsiplari: tafakkur olami, tuyg‘ulari, orzu-armonlarini yorqin aks ettirishga xizmat qiladi. Qofiyalar she’riy asar musiqiyligi, jozibadorligini ta’minlashning asosiy omillaridan sanaladi. Qofiyadosh so‘zlar tarkibidagi har qaysi tovush misra, bayt, bandga alohida jilo, ta’sirchanlik bag‘ishlaydi».1 Shoira Nodira qofiyaning ana shunday imkoniyatlarini teran anglagan, u haqdagi bilimlami, qofiya san’atidagi nozik jihatlarni his etgan ijodkordir. Uning she’rlarida biz qofiya turlarining xilma-xil

jilolarini kuzatamiz. U she'riyatning xiyla murakkab janrlarida ham mazmunni ochadigan ohangdosh so'zlarni topa oladi.

Dilshod Otin Nodirani «Ilm-odob va nazm osmonining yulduzi, ushshoqlar g'azalxoni», deb ta'riflaydi. Xotif taxallusli shoir esa «Aqlu donishi, mo'tabar so'zlari va fazilatlari bilan «Nodirai davron» shaxs sifatida ulug'laydi.

Nodiraning o'z she'rlari qatlamlarida uning asarlarining ta'sir hududlarini, ma'naviyat olamidagi bezavol mavqeini bashorat qiluvchi shunday faxriya baytlari ham bor:

Bo'lubtur Nodira mumtozi m a'ni,

Kalomi ravshanu ash'ori farrux...

Nodira har so 'zki insho ayladi,

Aydi anga ahli davron: «Marhabo»!

Bugun istiqloqlga erishgan zaminimizda Nodiraning porloq xotirasini tez-tez esga olib, uni adabiyotimizning mumtoz namoyandasi sifatida olqishlab turmog'imiz lozim. Nodira shafqatsiz amir Nasrullo tomonidan qatl ettirilganligi jahon tarixidagi eng dahshatli fojia viy hodisalardan biridir. Bu fojia haqidagi ma'lumotlar o'sha davrda yashagan Mutribning «Shohnomai devona Mutrib», Mirzo Olimning «Ansob us-salotin va tavorixi xavoqin» asarlarida chuqur achinish bilan bitib qoldirilgan. Mullo Niyoz bin Oxund Muhammadning «Tarixi Shohruxiya», Armaniy Vamberining «Buxoro yoxud Movarounnahr tarixi» asarlarida ham bu haqda gapiriladi.

Xulosa

Nodira ijodi o'ziga xos badiiy shakllar, tasvirlar va yangi uslublarni yaratish bilan ajralib turadi. Shoira o'z asarlarida adabiy an'analarga hurmat ko'rsatish bilan birga, ularni yangilash va zamonaviy yondashuvlar bilan boyitish orqali o'zining badiiy portretini shakllantirgan. Uning she'riyatidagi tasvirlar va simvollar nafaqat tashqi dunyoni, balki inson ruhiyatining eng nozik jihatlarini aks ettiradi. Nodira o'z asarlarida xalq og'zaki ijodini va adabiy an'analari bilan bog'liq bo'lsa-da, zamonaviy shakllarni va yangiliklarni kiritish orqali o'ziga xos poetik uslub yaratgan. Shoiradagi badiiy yangiliklar uning she'riy va nasriy asarlarida

birgalikda mavjud bo'lib, ularda an'anaviy shakllar bilan zamonaviy dunyoqarash uyg'unlashgan. Nodira asarlaridagi ijtimoiy, falsafiy va ruhiy mazmunlarning boyligi uning adabiyotdagi o'ziga xosligini va ahamiyatini ko'rsatadi. Shoir o'z asarlarida nafaqat ijtimoiy va shaxsiy kurashlarni tasvirlabgina qolmay, balki insoniyatning umumiy muammolariga ham qarashlarni taklif qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. R.Orziqulov. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti. 2006
2. Xolmatov, A. Nodira va o'zbek adabiyotining rivoji. Toshkent: Yangi nashr. 2017.
3. Jo'rayev T. "Nodira she'riyatida obraz va timsollar tizimi", – O'zbek tili va adabiyoti jurnali, 2014, №3.
4. Nodira. Devon. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1999.